

Csány László emlékezete¹ (1790–1849)

Kétszáz évvel ezelőtt, 1790-ben a Zala megyei Csányban született az 1848/49-es forradalom és szabadságharc méltatlanul elfeledett kormánybiztosa, minisztere – és mártírja. Emléke s a szabadságharcban betöltött szerepéről mindmáig nem készült összefoglaló munka. Írással e hiányt igyekszem pótolni.

Nemes család sarja, 1809-től huszártisztként részt vesz a Napóleon elleni háborúban, majd a harcok során szerzett lábsérülése miatt birtokaira vonul vissza. Táblabíró lesz Zalában, s rövidesen a szerveződő szabadelvű ellenzék vezérévé válik. Rokona és barátja *Deák Ferenc*, akinek 1833-ban történő követté választását ő maga is szorgalmazza. Kettejük viszonya 1843-ban romlik meg átmenetileg, mert az esedékes – és véres botrányba torkolló – megyei követválasztás után Deák bejelenti, hogy visszavonul a közéletől.²

Pártfogolja a védegyleti mozgalmat és minden olyan megmozdulást, amitől a nemzet felemelkedését reméli.

1848 márciusában a fővárosban tartózkodik. A forradalom napjaiban a *Közcsendi Bizottmány* egyik szervezője, s azon igyekszik, hogy megakadályozza a minduntalan összeverődő tömegek túlkapasait. Rövidesen a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány tagjává választják. Dráva melléki kormánybiztosként szemtanúja a szeptemberi tragikus eseményeknek: szeptember 11-én ő értesíti a kormányt Jellasics támadásáról, majd hamarosan arról kénytelen beszámolni, hogy gróf Teleki Ádám, a csapatok akkori főparancsnoka nem kíván szembeszállni a betolakodókkal.

Batthyány lemondását kétségbeesett levélben igyekszik megakadályozni: „... *szükséges, hogy kormányon Méltóságod álljon rendületlenül... különben a kormányváltás most bizonyosan a hon halála.*”³ Bár a kormány lemondását meggátolni nem tudja, azt mégis eléri, hogy a tehetetlen Teleki Ádám helyére Mógát nevezzék ki, aki a hosszú retirálás után végre Pákozdnál elszánja magát az ütközetre. A rövid csatározás után Jellasics fegyverszünetet kér, majd csapataival megszökik a harctérről. Móga – Csány minden győzködése ellenére – csak a Lajtaig üldözte az ellenséget, miután az országgyűléstől s a még működő hadügyminisztériumtól nem kaptak egyértelmű parancsot a határ átlépésére. A hetekig tartó huzavona vezetett aztán a schwechati kudarchoz, ami után a táborban tartózkodó Kossuth elfogadja Móga lemondását és Görgeyt nevezi ki helyébe. Bár kezdetben Csány idegenkedve szemlélte az agilis fiatal tábornok tevékenységét (a tisztek kinevezési jogával kapcsolatban összetűzéseik is vannak), ám rövidesen meggyőződött Görgey hozzáértéséről, s mert nézeteik sok szempontból azonosak, atyai jó barátság alakult ki köztük.

Fő feladatuk a hadtest megerősítése és a határvédelem megszervezése. Sok idejük azonban nincs, hisz december 15-én Windischgrätz csapatai átlépik a határt, s a felszerelésbeli hiányosságokkal küzdő fel-dunai hadtest kénytelen visszavonulni az egyébként is túlerőben lévő ellenség elől. A seregben is a bomlás jelei mutatkoznak. Gyakori a dezertálás, aminek a fő oka az, hogy a volt császári-királyi tisztek és a honvédek e kényes helyzetben nem tudták összeegyeztetni az uralkodónak tett esküjüket az alkotmányra tett esküvel. Görgey és Csány kiáltványokban igyekezett tisztázni a sereg jogi helyzetét, s hitet tenni az áprilisi törvények mellett. Hiába. A téli öltözet és a megfelelő fegyverek hiánya, az állandó visszavonulás, a király váratlan lemondása, valamint az említett eskü-dilemma miatt a katonák hangulata tovább romlik.

Ilyen állapotban érkezik a sereg Buda alá, ahol Kossuth parancsára döntő ütközetre készülnek. Csány így ír erről Kossuthnak: „... *a főváros körül vívjuk az élet-halál harcot... Még a hátunk mögé is ágyúkat állítunk a futni akarók ellen. Ott élni vagy halni kell.*”⁴

¹Csány László neve a történeti irodalomban gyakran szerepel „i”-vel: Csányi Lászlóként.

²Deák csak azzal a feltétellel vállalta volna el a követséget, ha megyéje megszavazza a csekély terhet jelentő, úgynevezett *házi adót*. Ám a konzervatív megyei nemesség a javaslatot elvetette, és véres (halálos áldozatot is követelő) csetepatét provokált.

³Csány szeptember 23-án kelt levelét közli Urbán Aladár: A nagy év sodrában c. könyvében az 560. oldalon.

⁴Csány idézett levelét a Kossuth Lajos összes művei XIII. kötetének 899. oldalán találjuk. (továbbiakban: KÖM)

Hiába az elszántság, a döntő ütközetből mégsem lett semmi. Perczel segítségként főrendelt serege ugyanis Mórnál vereséget szenved, s a hír vétele után Kossuth elrendeli a főváros kiürítését. Az országgyűlés Debrecenbe teszi át székhelyét. Csány úgy érzi, hogy a kormány fejesztett menekülése, valamint az, hogy Batthyány vezetésével még békeküldöttséget is menesztettek Windischgrätzhez, még inkább demoralizálólag hat a seregre, s emiatt szemrehányásokkal illeti Kossuthot: „... Az a Windischgrätzhez küldés ... rosszabb hatású egy csatavesztésnél” – írja január 1-jén kelt levelében.⁵

A főváros kiürítése a teljhatalmú biztossá kinevezett Csányra hárul. Munkájukat erősen nehezíti, hogy a sebtében távozott kormány elég nagy zűrzavart hagyott maga után, és segítségre – miután mindenki menekült, aki csak tehetett – nemigen számíthatott. Rádásul csupán két-három nap áll rendelkezésére, hogy az államvagyon, az iratokat, a hírlap- és bankjegynyomdát, a fegyvertárat, az egész fegyverkészítő ipart, gépeket, munkásokat az egyetlen, pest–szolnoki vasúton a Tiszántúlra eljuttassa. Szolnoktól aztán szekerek szállítják tovább a készleteket Debrecenbe, illetve Nagyváradra.

Január 2-án Csány elnökléte alatt haditanácsot is tartanak a kormánybiztos szállásán, az Emmerling fogadóban. A résztvevők: Vetter, Görgey, Perczel, Rápásky, gróf Lázár tábornokok, Aulich, Klapka és Kohlmann ezredesek, valamint Pusztelnik és Bayer őrnagyok. Miután úgy ítélik meg, hogy a sereg pillanatnyi állapota, a nyomasztó ellenséges túlerő és a kedvezőtlen terepviszonyok miatt a csatát a győzelem reményében nem fogadhatják el, módosítják az OHB utasítását, s Görgey javaslatára Klapka haditervét fogadják el, s ezzel veszi kezdetét a fel-dunai hadtest kalandos felvidéki hadjárata.

Csány leköszön kormánybiztosi hivataláról, s nem követi Görgeyt (a tervet elfogadja ugyan, de túl kockázatosnak tartja), hanem Debrecenbe megy, ahonnan Kossuth rövidesen az erdélyi hadsereg mellé küldi polgári ügyeket intéző biztossként. Bemmél azonban sokkal kevésbé tud együtt dolgozni, mint Görgeyvel. „A tábornok ugyanis ... nemtetszéssel tekintett a kormány kiküldöttjére, ami azután nem maradhatott hatástalan Csányra sem.”⁶ Az örökös visszavonulás során súlyos veszteségeket szenvedett az erdélyi sereg. Nyomasztó teher nehezedik tehát Csányra: pénzt, hadianyagot, embert kell teremtenie szinte a semmiből a megtépázott csapatok részére. Éles kritikával kíséri Bem lépéseit, vakmerőséggel, könnyelműséggel vádolja a lengyel vezért. A vízaknai vereséget is Bem hibájául rója fel. Később, ahogy jönnek a sorozatos győzelmek, Bem hadvezéri képességeiben nem kételkedik már, de kapcsolatuk továbbra sem felhőtlen. Tiltakozik például a tábornok terve ellen, mikor az a székelyeket a román lakosságú határvidékre akarja telepíteni, később pedig azért emel szót, mert Bem újoncokat is felhasználták a reakciós erők, tehát sokkal nagyobb azoknak a bűne, akik a szenvedélyeket felszították. Épp ezért felszólítja a román parasztokat, hogy térjenek a magyar alkotmány iránti hűségére, hisz a magyar törvények lehetővé teszik, hogy lerázzák magukról a szász városok uralmát.

Az erdélyi hadjárat győzelmes befejezése után Kossuth a Bánátba rendeli Bemet, Csány feladata pedig az, hogy – a fegyver- és lőszerutánpótlás megteremtésén túlmenően – megszervezze Erdély közigazgatását, növelje haderejét, s az újabb támadásra felkészülő tege járhatatlanná a Kárpátok hegyszorosait.

Nem sokkal később azonban Kossuth más feladattal bízta meg: fölkinálja számára a közmunka- és közlekedésügyi tárcát az új kormányban. Így május 12-én elhagyja Erdélyt, s átveszi hivatalát. Nagyszabású tervekbe kezd: egy Szolnok–Debrecen–Kolozsvár és egy Szolnok–Arad vasút létrehozásának munkálatait kezdeményezi (a földmunkákban horvát hadifoglyokat alkalmaz mérsékelt fizetés ellenében). Buda felszabadulása s a kormány újbóli Pestre költözése után a központi vasutat kezdi építeni. Kidolgozza a közmunkák általános rendezését, s a kormány elé terjeszt egy amnesztiarendeleetet is, de azt nem fogadják el.

Rövidesen bekövetkezik Haynau támadása és az orosz intervenció. A kormánynak ismét menekülnie kell. Csány ezúttal is utolsóként hagyja el a fővárost. Csalódott ember. Kossuth

⁵KÖM XIV. kötet, 17. old.

⁶Kovács Endre: Bem a magyar szabadságharcban 112. oldal

magatartásából – aki (legalábbis Csány úgy érzi) egyre inkább a körülötte kialakuló frakciókra támaszkodik – arra a következtetésre jut, hogy a kormányzó a miniszteriumot immár akadályozó tényezőnek tekinti. Erélyes hangú levelet ír Kossuthnak, amelyben kijelenti: „felelős miniszter neve alatt nem akar báb gyanánt néző lenni...”⁷

Szegedre, a Kossuth által kijelölt új székhelyre a képviselőknek már csak töredéke érkezik meg. Sokan hitüket veszítik, s a menekülést, a bujdosást választják. Csány nem futamodik meg. Pedig ekkor már beteg (köszvény gyötri, nehezen tud járni), senki sem vetné szemére, senki sem tekintené gyávaśagnak, ha visszavonulna. Csány azonban kitart a vállalt eszme mellett.

A Szegedre érkező „csonka” parlamenttel együtt még részese a szabadságharc utolsó nevezetes tetteinek: megalkotják a nemzetiségekkel való megbékélés talpkövet jelentő nemzetiségi törvényt. (Akkor is nagyszerű mozzanata ez a szabadságharcnak, ha a törvény már inkább csak jelképes, semmint valóságos jelentőségű, hiszen a magyarság mozgalma utolsó napjait élte – de mindenképpen példát mutatott Európának.)

Az utolsó napok parlamenti és minisztertanácsi ülései méltatlanok a szabadságharc eszméjéhez. A túlfeszített hangulatban szinte mindennaposak a személyi torzalkodások. Főleg a Kossuth–Görgey ellentét éleződik ki. Görgey ugyanis lehetetlennek tartja, hogy a 200 ezres orosz túlerővel szemben győzelmi esélyünk lenne, ezért minden követ megmozgat annak érdekében, hogy a magyar csapatokat Komárom térségében vonják össze, s azok Haynaut próbálják megverni, míg az oroszokkal szemben egyezkedő tárgyalásokat javasol. Kossuth először elfogadja a tervet, ám később – a győri kudarc hírére – megváltoztatja, s Szegedre rendeli el a csapatösszevonást. Görgey így egyedül marad Haynauval szemben, s mert Kossuth elképzelésével nem ért egyet, nem engedelmeskedik azonnal a parancsnak, hanem előbb megkísérli egyedül feltartóztatni Haynaut. Kísérlete sikertelen, s az ácsi csatában maga is súlyos fejsérülést szenved, csapatai pedig visszavonulnak. A kormány néhány tagja és a baloldali képviselők engedetlenséggel és árulással vádolják Görgeyt, amiért nem követte Kossuth utasítását. Csány azonban, aki jól ismeri a tábornokot, védelmére kel. Az utolsó napokban erélyesen követeli Kossuth lemondását, s azt, hogy Görgey kapjon teljhatalmat. Kossuth lemondása és Görgey kinevezése után megkísérli rábeszélni a tábornokot a harc folytatására, majd amikor ennek kilátástalanságát felismeri, ő is ellene szól a fölösleges vérontásnak. Görgey menekülésre biztatja, ám Csány nem hajlandó erre, s a hadsereg mellett marad. „Nem akarok, úgymond, a hazántól távol élni, midőn benne meghalnom lehet...”⁸

A fegyverletétel után az oroszok a többi elfogott tiszttel és polgári személlyel együtt Kisjenőre, Sarkadra, majd Nagyváradra viszik. Később átadják az osztrák hatóságoknak, akik haditörvényszék elé állítják. Csány semmit sem tagad. Kijelenti, hogy mindent a meggyőződése szerint cselekedett és kötelességét teljesítette. Kötél általi halálra ítélik. Az ítéletet 1849. október 10-én hajtják végre a pesti Újépületben, ahol néhány nappal korábban a volt miniszterelnök Baththyány Lajost is kivégezték.

Csány László rendkívül tiszta jellemű hazafi volt. Sajnos a köztudat szinte teljesen elfeledte. Jó lenne, ha a vértanúk napján, október hatodikán ezentúl rá is emlékeznénk.

Oláh András

A felhasznált irodalom: Barta István: Kossuth és Csányi. Századok, 1952. 3–4. sz.; Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. Európa, Bp., 1988.; Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848/49-ben. Pest, 1868.; Barta István: Az 1849. január 2-i haditanács és a főváros kiürítése. Hadtörténelmi Közlemények. 1955/2. szám – Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re. Helikon Kiadó. Bp., 1982.; Pusztaszeri László: Görgey Artúr a szabadságharcban. Magvető, Bp., 1984.; Szilágyi Sándor: A magyar forradalom férfijai 1848/49-ből. Pest, 1850.; Kovács Endre: Bem a magyar szabadságharcban. Zrínyi, Bp., 1979.; Urbán Aladár: A nagy év sodrában. Magvető, Bp., 1981.; Kossuth Lajos összes művei XIII–XV. kötet. Akadémiai, Bp., 1952.

⁷Az idézett mondatot Csány minisztertársa, Vukovics Sebő jegyezte le visszaemlékezéseiben. (150. old.)

⁸Szilágyi Sándor: A magyar forradalom férfijai, 57. old.